

dabblrikan

Nevopan pälla marro buttípa dran Frantzwagner kettanepa

Ett besök på fängelsemuseet

I samband med andra åtaganden i Gävle passade vi på att besöka fängelsemuseet med anor från tidigt 1700-tal. I gamla dokument kan vi hitta en och annan av våra anfäder och anmöder som till följd av olika lagöverträdelser som passlöshet fått vista just denna plats.

Läs mer på sidan 4 - 5

Är romani ett "fängelsespråk"?

Inte sällan blir vår svenska romani likställd med och uppfattat som ett "fängelsespråk". äift.

Läs mer på sidorna 19 - 20

Om sintier, militär och migration i tidig modern tid

Dr Ulrich F Opfermann har skrivit en mycket intressant artikel som kopplar våra förfäder med tysktaliga områden på den europeiska kontinenten.

Läs mer på sidorna 10 - 18

Även i detta nummer:

Sid 2 & 3 - *Nevopan* -
Nyheter
Sid 18 - Om
Frantzwagner
sällskapet

Ormsmuggling och fulla tulltjänstemän

Vår sekreterare kommer att i varje nytt nummer av Dabblrikan skriva ned någon liten anekdot från sitt liv då han reste längs de svenska vägarna med sin familj och utövade varieté- och cirkuskonsten. Vi vet att han har många roliga berättelser att berätta. Händelserna ägde rum för inte så länge sedan och därför har vi beslutat att inte nämna några namn på inblandade kollegor eller släktingar då många faktiskt finns kvar. Detta med full respekt för samtliga inblandade.

Läs mer på sidorna 6 - 9

Nevopan Nyheter

Nystart i minoritetspolitiken

Den 28 juni kom ett pressmeddelande från regeringen som meddelade att man tagit vissa minoritetspolitiska åtgärder. Organisationer skulle ges ökade bidrag för sina verksamheter och några myndigheter skulle få extra resurser att fördela till stöd för främst språklig revitalisering. Pressmeddelandet kan läsas [här](#).

Det som proklamerades var skrivelsen - Nystart för en stärkt minoritetspolitik (2017/18:99), som kan läsas via länken [här](#). Skrivelsen är resultatet av statens offentliga utredning - Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Utredningen består av två delar. Den första heter SOU (2017:60) och kan nås via länken [här](#), den andra delen heter SOU 2017:88 och kan nås via länken [här](#). Utredningens tillförordnade utredare var Lennart Rohdin, som är mycket kunnig inom det minoritetspolitiska området. Vi var en utredningens remitterade av remissinstanser och vårt yttrande till utredningen finns i listan över yttranden [här](#). Resultatet utmynnade i regeringens proposition 2017/18:199, som hittas [här](#), och som slutligen resulterade allt i skrivelsen - Nystart för en stärkt

minoritetspolitik, SKR 2017/18:282, som lämnades till riksdagen den 28 juni i år, se [här](#).

Minoritetspolitiken berör givetvis alla landets fem minoritetsgrupper och vissa delar berör kanske inte direkt oss resande. Om vi tittar närmre på det som intresserar oss mest så kan vi se att man nämner att insatser rörande språkfrämjande insatser bör förstärkas. Då för att förhindra språkbytsprocessen, där bruket av minoritetsspråket upphör till fördel för majoritetsspråket. Vad utkomsten av detta blir i praktiken ska bli intressant att se. Vår uppfattning är att sådana satsningar idag är gravt underfinansierade från statens håll. Detta kan tyckas vara märkligt då just språk och kultur som är minoritetsstatusens kärnområde och som gör oss till de vi är. Utan vår språkliga och kulturella särart vore vi förmodligen som alla andra. Vi väntar spánt på att se vad som kommer att ske i praktiken. Kommer staten att på allvar verka för vår minoritets fortlevnad eller kommer man fortsätta med att avsätta för få resurser - vilket per automatik främjar assimilering - tills dess att vi endast finns på museer och i historieböcker?

/ Styrelsen

Stärkt revitaliseringsbidrag

Regeringen meddelade den 28 juni, se ovan, att ISOF hade fått ett extra anslag på 2,5 milj kr att fördela till projekt som bidrar till revitalisering av de nationella minoritetsspråken. Sedan tidigare har ISOF haft 3,5 milj att fördela, vilket man gjorde under första kvartalet i år. Summan har visat sig vara otillräcklig i förhållande till antalet ansökningar och dess omfattning, vilket både sällskapet och andra organisationer fått erfara. Frågan togs upp vid årets storsamråd som hölls med statsrådet Alice Bah Kuhnke den 22 maj vid regeringskansliet i Stockholm. Då av såväl vår ordförande som andra samrådsdeltagare. Det extra anslaget ser vi som ett tecken på att regeringen hörsammat våra synpunkter.

ISOF valde dock att, som vi förstår det, egenhändigt besluta hur det extra anslaget bäst fördelas. Vår förhoppning var att redan beviljade revitaliserings-

projekt som erhållit otillräckliga resurser skulle ges möjlighet att förstärkas resursmässigt. Idag bedriver vi ett projekt som erhållit stöd motsvarande 40,6 % av sökt summa, vilket hämmar projektets genomförande och resultat. Liknande situation torde råda för fler än sällskapet. Istället för att säkerställa att sådana, redan beviljade, projekt kan genomföras enligt ursprunglig projektplan väljer ISOF att utlysa en andra ansökningsomgång, som fokuserar på pedagogiska material. Givetvis är avsaknaden på sådana material omfattande, men samma situation riskerar att uppstå ånyo. Beklämmande är att myndigheten själv tagit beslut i frågan, utan att samråda med minoritetsgrupperna - som kanske är av annan mening än ISOF i frågan om hur det anslaget lämpligast nyttjas. Det får vi dock aldrig veta. Vi kontaktade generaldirektören för ISOF, Martin Sundin, som redogjorde för hur man på myndigheten tänkt i frågan, men inte varför man inte hållit samråd i frågan.

/Styrelsen

Nevopan Nyheter

Språkrådets seminarium - 10 år

I år höll Språkrådet, som är en del av ISOF (Institutet för språk och folkminnen), sitt tionde seminarium för romani. Språkrådet är den myndighet som ansvarar för de nationella minoritetsspråken. Den 17 april fick vi en inbjudan till seminariet, som skulle hållas den 28-29 maj. I början av maj meddelades via e-brev att seminariet var flyttat till den 12-13 september.

På Språkrådets hemsida meddelades den 6 september att årets seminarium skulle hållas den 13-14 september, se [här](#). Alltså en dag tidigare än vad man meddelat i maj och tillika endast en vecka förväg. Då vi hade missat att notera datumet hade vi inte avsatt tid för medverkan den 12-13 september, som tur var. Någon övrig information från myndigheten har vi heller inte fått. Med anledning av detta gavs vår organisation inte möjligheten att delta vid seminariet, som enligt informationen på myndighetens webbsida skulle fokuseras runt något som man kallar "romska skrivregler", vad det nu är har vi ingen information om. Däremot framgår det av programmet att en arbetsgrupp är tillsatt. Vi har kontaktat myndigheten och uttryckt vårt missnöje. Dessvärre förefaller brister i

informationsspridning till målgruppen vara en återkommande brist hos nämnda myndighet, vilket vi tidigare fått erfara. Man beklagar att man missat oss och ber om ursäkt för detta. I svars-mejlet framgår även att myndigheten sedan maj månad i år har beslutat att anordna en workshop med ett begränsat deltagarantal istället för ett seminarium, trots att man kallar det Språkvårds-seminarium i romska på sin hemsida. Dock ligger fortfarande fokus på romani som skriftspråk. Att språkrådet har en annan uppfattning än oss i sällskapet i denna fråga är ingen hemlighet, varken för Språkrådet eller oss. En och annan bland våra deltagare har uttryckt oro och misstänker att man på myndigheten medvetet avstått från att bjuda in oss till seminariet. Om så vore fallet, vilket vi inte tror, skulle det stå direkt i strid med minoritetslagstiftningens § 5 - som ger oss som minoritet rätt till inflytande i frågor som oss berör. Om en statlig myndighet skulle visa sig medvetet negligera oss rätten att delta vid fora som berör vårt minoritetsspråk, det som talats och utvecklats här i landet sedan århundraden, ja då vore läget ytterst oroande.

/Styrelsen

Höstens verksamhet

Sedan vi haft ett välbehövligt sommaruppehåll har vi kommit igång för fullt sedan i augusti. I början av september var vi inbjudna till Jönköping för att delta i ett möte med Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings länsmuseum och Jönköpings kommun. Då det i år är 70 år sedan de sk. "tattar-kravallerna" vill man synliggöra detta på något sätt och vi försöker vara behjälpliga i detta. Vi har även deltagit vid ett samråd hos Socialstyrelsen och fler samråd ligger på agendan för hösten. Vi är remissinstans till SOU 2018:50 - Ett oberoende public service för alla, som rör SVT och Sveriges radio. Vi driver tre parallella projekt. Ett av dem, som fokuserar på folk i den resandetäta och nu rivna stadsdelen Valhalla i Helsingborg, är inne i sin slutfas. Vi har intervjuat olika personer och fått höra många intressanta saker rörande vardagslivet för ca 50-80 år sedan. Parallellt

har vi också forskat i stadens arkiv och sett hur man omskriver de resande i olika handlingar. Ordlistan Lavengro, som vi publicerade i våras, håller vi på att fylla ut med ett större innehåll. Den uppdaterade versionen kommer att publiceras under våren 2019. Vårt tredje och sista projekt fokuserar på att synliggöra det musikaliska arvet efter spelmanen Lorens Brolin som föddes i december 1818. Vi planerar att organisera två eller tre framträdande med musik och berättelser som hör slkten Brolin till. Datumerna för evenemangen är dock ej fastställda i nuläget.

Till sist vill vi gärna komma i kontakt med någon eller några som skulle kunna tänka sig att låta sig intervjuas av oss rörande "tattar-kravallerna". Kontakta oss via vår hemsida - www.frantzwagner.org - via sidan kontakt.

/ Styrelsen

Fängelsemuseet i Gävle

I början av september gästade jag Gävle för att hålla ett föredrag. Före min resa undersökte jag vilka sevärdheter staden bjöd på och till min överraskning visade det sig att här fanns ett fängelsemuseum. För de med mig som är bekanta med vår folkgrupps historia och som i olika utsträckning har forskat i densamme, kanske genom släktforskning, känner väl till att många av de våra i forna dagar någon gång under sin levnad blev fängslade. Enligt museets hemsida fanns det i utställningarna autentiska celler sedan fängelset byggdes i början på 1700-talet. Min tanke var att - "Detta måste jag se!"

När jag anlände till museet visade det sig att man hade två separata utställningar som var förlagda i två olika byggnader. Den första utställningen var belägen inom Gävle slotts område och var byggt 1732. Sedan tidigare visste jag att en av mina anfäder, Per Jönsson Hellbom Lindgren, hade varit i fångförvar i Gävle under sommaren 1728.

Bild: Cell med fångar från 1700-talet. Fängelsemuseet i Gävle

Min förhoppning över att få se var min förfader förvarats grusades och trots min besvikelse var besöket oerhört intressant. Utställningen var inte så stor, men däremot informativ. Inte minst gav den mig en mycket bättre uppfattning om hur det faktiskt såg ut i de fångförvar jag tidigare bara läst om. När jag nu bevittnade hur dåtidens frihetsberövade människor buntades ihop i samma cell, oavsett kön, ålder och begånget straff blev jag ytterst förvånad. Inte minst var det var så olikt det bara går att bli i jämförelse med senare tiders fängelser, som organiserades med

en fänge per cell. Sådana celler fick jag senare också se i museets andra utställning tvärs över gatan.

I fängelsedelen från 1732 fanns flera montrar med upptryckta texter, föremål som en bödelsyxa, några celler samt dockor och figurer föreställande människor som straffades. Genom hela utställningen bars hörlurar och olika stationer spelade upp olika berättelser.

Bild: Spöstraff. Fängelsemuseet i Gävle

Bland montrarnas texter fanns en synnerligen intressant text, en bödeslista från 1727. Det är ett känt faktum att ett flertal skarprättare fanns bland våra resande-anfäder här i Norden. När jag tidigare läst om att man varit skarprättare och vad de arbetade med så har det inte varit lika tydligt som när jag såg museets bödelstaxa.

BÖDELSTAXA 1727		Där silormyt
För Halshuggande med Svärd eller Yxa.		5
Särskilt för Handens Avhuggande.		2
Rådbråkan- och Halshuggande samt Parterande och Stogelsättande på 2te eller flera Pålar.		15
Halshuggande och Stoglande på en eller flera Pålar.		10
Halshuggande och Bålets uppsättande till Avlivad Missdådares Brännande.		10
Oskäliga Kreaturs Dödande och Uppbrännande, med vilket Tidlag är begånget:	Ko 2, Sto 2 1/2 eller Sugga	3
Upphängande i Galgen.		8
Släspillings Utförande och Nedergrånande.		3
Kåb- och Hudstrykande.		3
Fördrivande ut ur Stad eller Härad.		2

Bild: Bödelstaxa från Fängelsemuseet i Gävle

I bödelstaxan framgick vilken ersättning skarprättaren fick för de olika straff han verkställde. Om det var en samtida välbetald eller dåligt betald syssla låter jag förbli osagt, men hur det än var med betalningen så utförde någon detta arbete - om man nu kan kalla det arbete.

I montrarnas texter framgick olika fakta. Som exempelvis att det var allmogen som var skyldiga att kostnadsfritt ombesörja fångtransporterna sedan år 1690. En sådan kunde ta månader i anspråk, vilket gör att jag funderar över hur angelägna allmogen egentligen var att fångsla forsla våra förfäder till dåtidens fängelser. Enligt en annan text framgick att många som blev dömda till fästning dog när de avverkade sitt straff, men det var bara grova brottslingar som fick sitta på fästning. Andra lagöverträdare kunde få plikta med kroppsstraff eller rentav avtjäna sina straff på tukt-, rasp- eller spinnhus. De som anges i texten är tiggare, vanartiga barn, olydigt tjänstefolk, lösdrivare, liderliga kvinnor och de som var dömda för smärre förbrytelser. Ett känt tukt- och rasphus var Långholmen i Stockholm som öppnades år 1724, berättar texten. När jag avverkat hela rundan tar jag mig över gatan och in på gården där Gävle fängelse huserade från 1847 och fram till 1986. Idag inryms såväl museet, på andra våningen, som delar av Gävle kommun i byggnaden.

Bild: Gävles gamla fängelse idag fängelsemuseet. Från Wikipedia.

Väl uppe på andra våningen möts jag av en skolklass med ett trettiotal barn i 9-årsåldern. Jag hör museipedagogen säga till barnen - "sitter man här i fängelset så får man inte bestämma någonting själv. Man får inte gå ut när man vill och äta när man vill". Jag ler för mig själv och tänker att säga att man inte får ha datorer, tv-spel

och mobiltelefoner med internet, sociala media och Youtube härinne. Det vore förmodligen mer avskräckande för dagens 9-åringar.

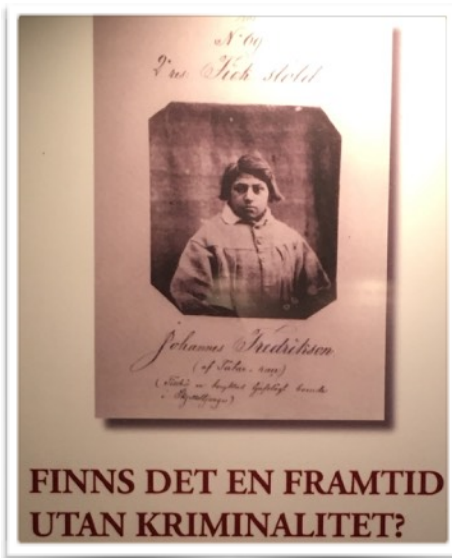
Bild: Ansiktsmask som fångarna bar. Från fängelsemuseet i Gävle

Jag går runt i de olika cellerna som ligger i två rader mittemot varandra och delas av ett stort längsgående håll mellan våningsplanen. I de olika cellerna får jag läsa om hur livet var för internerna under olika perioder. Exempelvis fanns det perioder då fångarna fick bära fångmask eller då man inte fick tala med någon och fängelserna skulle vara helt tysta. Den som bröt mot tystnaden genom att exempelvis konversera med knackningar blev hårt straffad. En direkt tanke som slår mig är om inte folk rentav glömde av ett stort antal ord. I detta tänker jag givetvis på hur detta kan ha inverkat på vår svenska romani. I den sista av de gamla cellerna finns texter på svensk romani, som kallas fängelsespråk och som jag tar upp i min artikelserie om romani-språket. Det är dock inte lika överraskande som att det i montern mittemot hänger en bild på min mormors farmors far, Johannes Fredriksson. Fångrullen är från år 1861 och under hans namn står - (af tattar-ras).

Museets egna text till bilden lyder - "Finns det en framtid utan kriminalitet?"

/ Jon Pettersson

Bild: Johannes Fredrikssons fångrolla. Från Fängelsemuseet i Gävle

Ormsmuggling och fulla tulltjänstemän

- av Hans Gyllenbäck-Berg

- ”Gode vänner, män och kvinnor, är det någon som mig hör? Är det någon som vill lyssna till en gammal rekommendör?”

Rekommendör var inroparen på våra ambulerande varietéer eller cirkusar och vid den tidpunkten kallades dessa även för ”rappare”, vilket inte är att förväxla med dagens rappare som på den tiden var ett okänt begrepp.

Det hände sig så, att vi var ett antal variteeartister som var på väg till arbete till Norge. Undertecknad var svärdslukare. Sedan var vi en trollkarl, en akrobat, en ormtjusare, en stripteasedansös och svårt alkoholiserad clown.

Tidpunkten för denna händelse var den sista april, alltså valborgsmässoafton. Som vi alla vet är en dag då vi firar vårens ankomst här i Skandinavien och ofta under stora festligheter. Till saken hör också att vi hade lovat en av Sveriges största varietéägare och tillika ägare av Sveriges största orm- och reptilexpo, att för hans räkning, till ett norskt orm- och reptilexpo medföra ett antal reptiler. Dessa var några boaormar, pytonormar samt några giftigare arter av mamba.

Bild från pixbay.com

Bild: från wikipedia

Som grädden på moset hade vi också packat med fem stycken skallerormar. Dessa reptiler låg åtskilda i sina förvarings säckar. På grund dåligt utrymme och mycket folk i bilen så hade jag placerat säcken med de fem skallerormarna under förarsätet.

Det hör också till saken att införsel av reptiler från Sverige till Norge under denna tid var helt förbjuden och klassades som smuggel.

Bilen vi färdades i var en 1964 års Chrysler Valiant Station Wagon och den var nyinköpt för 3000 kr samma dag. Alla registreringshandlingar, inklusive försäkringsbrev, var ifyllda av bilfirman och allt var inskickat till försäkringsbolaget. Detta var ju väldigt noggrant då vi skulle till ett annat land. Som vi vet gällde snigelpost vid denna tidpunkten och postgången gick inte alls lika fort som idag.

Färden gick mot Norge och ungefär vid 19-tiden på valborgsmässafton kom vi fram till den norska gränsen. Där blev vi naturligtvis stoppade av en kraftigt spritpåverkad tulltjänsteman med statens mössa på svaj. Han frågade efter körkort, registreringshandling och försäkringsbevis. Jag uppvisade då kvitto från bilfirman där det stod att bilfirman skulle ombesörja försäkringen. Detta accepterades inte av vår nitiska och överförfriskade tjänsteman. Han böjde sig in i bilen och sade något.

Bild: 1963 Chrysler Valiant Wikimedia commons

Först efter det att spritångorna hade lagt sig så förstod jag att han menade att jag skulle följa med in på tullkontoret, vilket jag ställde mig frågande till. I samma ögonblick som jag började att ifrågasätta varför så började de fem skallerormarna, som var placerade i sin säck under förarsätet, att skallra å det grövsta.

Bild: från Pinterest

Tulltjänstemannen kvicknade till och blev väldigt intresserad av ljudet och frågade mig "Hva er det for en lyd?" och jag svarade -"det är nog ett hål på ljuddämparen". Detta accepterade han - trots att motorn var avslagen! Men jag fick nästan handgripligen följa med in på kontoret och där det blev en våldsam diskussion om bilens försäkringsbevis. Någon vidare färd in i Norge kunde han inte tillåta förrän han fått se kompletterande handlingar, trots att jag förklarar situationen för honom.

Nu hör det till historien att i den norska tullen har man både svensk och norsk telefon för att snabbt kunna kommunicera med varandra. Han förslog att vi skulle ringa till en försäkringsagent på den närmsta orten i Sverige för att därifrån kunna få någon att komma till tullkontoret och teckna en försäkring. Det visade sig vid telefonsamtalet till försäkringsagenten, som inte var hemma, svarade frun till försäkringsagenten i telefonen. Hon meddelade att hennes man var och firade Valborg med några vänner och skulle inte vara hemma förrän vid midnatt. Följden av detta blev att jag fick sitta i någon form av förvar på tullkontoret. Och bilen, den fick inte flyttas.

Det började att bli lite kallt ute, och vi hade inte bara människor i bilen vi hade också reptilerna som fodrade värme. Varje gång bilen startades så sprang tulltjänstemannen ut i full karriär och snubblade över sina egna fötter. Myndigt beordrades det av honom att motorn skulle stängas av. Vi kunde ju inte gärna berätta att vi behövde ha värme till våra medhavda reptiler utan stängde snällt av motorn.

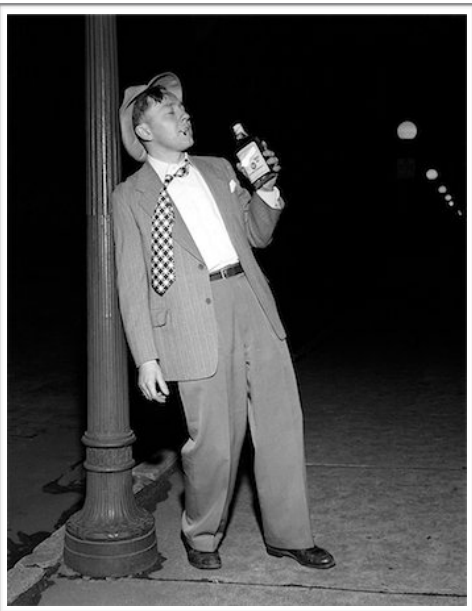

Bild: Avbildning av planschen "drunk man"

Framåt halvett-tiden på natten dyker vår svenske försäkringsagent upp, i ett tillstånd långt ifrån nykter. Det var ju trots allt Valborg. Han kom in med de handlingar som behövdes skrivas på för att teckna försäkring på bilen och överlämnade en kopia till den norska tulltjänstemannen som vid tillfället hade blivit så pass påverkad av alkoholhaltiga drycker, att han inte verkade ha en aning om vad saken rörde sig om längre. Jag fick till slut återvända till bilen och jag och mina artistkollegor var glada för att komma därifrån utan vare sig att djur eller människor hade frusit ihjäl.

Vi fortsatte till slut vår färd in i Norge men efter bara sju-åtta kilometer så var det en ny tullkontroll som stoppade oss och frågade om vi hade något att förtulla, vilket jag då förklarade att vi inte hade och berättade att vi hade varit hos hans kollega lite närmare svenska gränsen och väntade på att få nya försäkringshandlingar. Vi var tvungna att visa dessa dokument en gång till, för ytterligare en glad och starkt spritpåverkad tjänsteman. I samma ögonblick som han räckte mig försäkringshandlingarna åter så började skallerormarna att skallra som om de aldrig hade fått skallra tidigare. Motorn var självklart avslagen vilket gjorde att tjänstemannen reagerade väldigt starkt på ljudet. Han stack in huvudet i bilen och sade -"Jeg må fortelle deg at du har hul i lyddemperen og må repareres på den første verksted du møter!", vilket jag lovade dyrt att göra.

När vi äntligen kunde köra vidare kunde vi inte hålla oss längre och skrattade åt denna dråpliga historia så att tårarna sprutade. Till sist fick vi fortsätta vår färd mot Nordnorge och mot nya äventyr. Tanken som senare slog oss var självklart att vad som hade hänt om någon om dessa nyfikna och märkbart påverkade tjänstemän hade tagit fram säcken med de livsfarliga skallerormarna och stoppat ned handen och frågat - "Men hva er dette?!". Det som då hade hänt hade förmodligen ha varit att den norska staten plötsligt hade haft en tulltjänsteman mindre och det hade inte blivit en rolig valborgsmässoafton för någon...

Denna Norgehistoria är till skillnad från många andra inom samma genre helt sann.

/Hans Gyllenbäck-Berg

Bakgrund

I slutet av 40-talet föddes Hans Gyllenbäck-Berg och båda hans föräldrar tillhörde resandesläkter som främst försörjde sig genom handel och underhållning. Den senare inkomstkällan bestod av tivoliverksamhet och att bedriva varietéer och cirkus. Hans mormor och morfar kom från de stora och i Danmark och i Nordtyskland mycket välkända resandeklanerna Hertzberg och Mündeling. Genom sin fars anor blir Hans även besläktad med flera av Nordens urgamla och "djupa" resandesläkter.

Uppväxten präglades av ett liv med ständiga resor mellan olika platser över hela Norden. Redan som barn blev han upplärd i olika cirkuskonster och blev slutligen svärdslukare och deltog med sina svärdslukar-konster i familjens försörjning. Karriären fortsatte ända tills att hans för cirkuskonsterna specialtillverkade svärd under mystiska omständigheter försvann. Förslusten av arbetsredskapen ledde honom in på andra genrer inom samma underhållningsvärld. Livet han fötts in i fortsatte han att leva till en bra bit in på 80-talet. Hans bär idag på en historieskatt, som både består trevliga och pittoreska såväl som mindre trevliga och ibland fullständigt horribla historier att förtälja. Då han även besitter konsten att kunna berätta sina historier kommer han att fortsätta skriva ner små anekdoter från sitt liv som vi publicerar här i Drabbrikan.

Anmärkingar rörande sintier, militär och migration i den tidiga moderna historiens Mellan- och Nordeuropa

Inledande anmärkingar

Utgångspunkten för mitt bidrag är ett uttalande av Bosse Lindwall i dennes artikel *Landets historiska romanitalande befolkning i källor* i senaste utgåvan av Drabbrikan. I denna tar han upp om det historiska förhållandet mellan romska grupper i Sverige och i Tyskland. Han tar upp användandet av begreppet "tyska romer" i den svenska hären under den tidiga moderna historien. Han antar att härkomstursprung på svenska resande-familjer går tillbaks till dessa soldater.

Utifrån detta vill jag, på grundval av tidiga moderna källor, i det följande först redogöra.

Bosse Lindwall ser i de tidiga moderna romerna som förflyttar sig ifrån Centraleuropa till Nordeuropa en egen grupp, som han vill skilja ifrån andra romska grupper. Jag instämmer i detta, då de centraleuropeiska "hedningarna" eller "zigenarna" som jag påträffat i källor, förutom det mystiska "Lilla Egypten", i generationer nästan uteslutande nämner orter och landskap i Centraleuropa och Östra Frankrike som ursprungsort ¹. Kyrkböcker och civila register har dokumenterat en kontinuitet sedan dess tills idag. Slaviska, rumänska, muslimska förnamn och familjenamn förekommer inte bland denna minoritet. Det är uteslutande tyska och franska namn man bär. Utifrån denna bakgrund är det lätt att förstå, när många anhöriga till de i dagens Tyskland, sedan århundraden boende sintier, i samband med deras separata historia gentemot den totala minoriteten romer insisterar på att ha sitt eget gruppnamn. Detta väljs inte godtyckligt. Man talar om sig själva som "Sinti", ett romani-ord som är belagt i tyskt språkområde är belagt sedan mitten av 1700-talet ². Även för Danmark och Sverige är begreppet påvisbart ³.

Ovan har jag satt "tyska romer" i citat. Det handlar om den tidiga moderna historien. Vi denna tidpunkt fanns inget politiskt och administrativt definierat område som hette "Tyskland". Det fanns då bara ett tyskspråkigt dialektområde i Mellaneuropa som fördelade sig på ett flerspråkigt löst förbund av stater. Detta "gamla rike" upplöstes från tiden runt år 1806. En folklig självkänsla, förutom yrkesmässigt och landskaplig tillhörighet såsom smed i Schwaben eller tjänare i Eifel, till att först och främst vara "tysk" började i det tredje årtiondet på 1800-talet med formeringen av det tyska riket och idén om ett folkligt nationellt samhälle. "Tyskland" som scenen för att skildra de fakta som ska beskrivas är även felaktigt då Alsace (Elsass) och Lorraine (Lothringen) är tvetydiga statspolitiska och språkliga växlande övergångsområden.

Källor

Vad gäller källor för den tidiga moderna historien så har historikernas arbetsunderlag länge varit några få knappa krönikor och hembygdsskrifter, såsom bestående sekundära källor. Deras fördel var dess lätta tillgänglighet. Intressant är att de främst utgör bevis på tidig stereotyper av "zigenare", tidiga former av "lörd" antiziganism och normhistoria. Grunderna ändrades lite

genom tiderna. I slutändan visar den här historiska diskursen att det är "en pågående reproduktion av samma utsagor" ⁴.

I jämförelse står arkivens primärkällor. I kölvattnet av det tidiga moderna statsbildandet uppstod sedan 1600-talet omfattande statsförvaltningar med en växande produktion av akter, och sedan sista tredjedelen av 1700-talet finns det via kyrkoböckerna en rikstäckande dokumentation av socialhistoriska grundläggande data.

Handskrivna källor finns därför tillgängliga för den senare delen av den tidiga moderna perioden. Dessa källor måste man dock först finna, och då tillkommer problemet med läsbarhet. Detta gynnar inte forskningsprocessen via grundforskning även om det finns mycket att finna. Primärkällor erbjuder annat än den tryckta litteraturen då de uppstod i högre grad på lägre hierarkiska nivåer, har en högre grad av äkthet då de kommer ur händerna på de som var involverade i det som hänt. De är nära det sociala livet och sina aktörer, representerar verkligheten mer än avhandlingarnas lärda författare, vilka i de flesta fall aldrig varit i kontakt med sinti-minoriteten. Skrivandet i primärkällorna är pragmatiskt snarare än bildande/propagandiskt. De innehåller efter tid, ort och berättare alltid självförklaringar av minoritetsgruppen.

Två genomslag har bidragit till det faktum att inriktningen på denna minoritetssyn ändå har förändrats. Det ena är framväxten av en minoritetspolitisk medborgarrättsrörelse tillsammans med en litteratur som är kritisk mot antiziganism, och sedan även i samband med en historiesocial rörelse, där forskningen metodtekniskt vänder sig till det stora utbudet av vardags-historiska källor. Det ifrån Sverige utgående uppropet om "gräv där du står" (1978) förde fram det försummade industriproletariatets vardagsliv till en intressant historisk rörelse ("Grävrörelsen") och blev ett populärt begrepp. Vyn öppnades för andra försummade ämnen och källor.

I detta område har arkivarien och historikern François de Vaux de Foletier rört sig sedan 1960-talet. Då med forskningsresultat grundade på arkivmaterial från östra Frankrike ⁵. Sedan slutet av 1980-talet finns det även sådana arbeten gällande dagens västra Tyskland. Forskningsarbetet lägger stor vikt och noggrannhet på huvudfrågan rörande det sociala livet, nämligen hur man, som tillhörande en minoritet, säkrade sin dagliga försörjning och existens. Arbetet visar att Mellan- och Västeuropas sintier utövade en mångfald av förvärvsarbete: Därbland säsongarbete i lantbruket och kringresande hantverks- och handelsidkande. Men långt innan dess var det, i generationer, genom militären man försörjde sig ⁶.

Mainstream-berättandet

Tills alldeles nyss har dessa teser inte nått den fackliga litteraturen. Man vurmar för det man redan har, för det är bekvämast. När man pratar om minoritetens existens i militären under den tidiga moderna historien i de senaste seklernas litteratur, eller i det vardagliga livet, så möter man fortfarande en nedvärdering av minoriteten. Den anses vara en icke-integrerbar, subkulturell pariagrupp på lägsta nivå, utanför den kämpande hären. Konserverandet av den här synen påvisas av åtskilliga uttalande av flera tyska, och en svensk historiker. Exempel ges nedan i tio-års-etapper.

Ett tyskt standardverk om det 30-åriga kriget, utgivet år 1978 samma år som skriften "Gräv där du står". Beskriver "zigenare" som stående utanför de stridande trupperna, som parasiter

och krigsprofitörer. ”En massa som livnär sig på krigsbyte, spelvinster och levnadsglada soldater”. Preciserat beskrivs de som tjänstefolk, markenteripersonal, odugliga soldater, desertörer från fjärran, gycklare, falna damer, ”zigenare”, och ”månglande judar” ⁷.

År 1988 kunde man läsa att ”zigenare i den moderna historien blev tvingade till krigstjänstgöring för att disciplineras. Det var ett odugligt försök med ett odugligt objekt” ⁸.

I en studie av samhällsstrukturen i 30-åriga krigets arméläger från år 1998 använder man Jacques Callot från Lothringer i encyklopedin - ”Les Bohémiens” och beskriver ”zigenare” som ”Krigets lemurer”, ”En blandning av rotlösa och strandsatta” och ”På arméns skuggsida” ⁹. År 2008 Utgick en författare från att ”zigenare” i militären under 1700-talet accepterades i viss mån som småhandlare i trossen. På grund av deras fortsatta ambulerande och egna livsstil, hamnade de på 1800-talet i överhetens blickfång. Det underställde kollektivets avart, tog författaren som en förstälig förklaring till den permanenta stigmatiseringen och utanförskapet ¹⁰.

Bo Hazell begränsar sig år 2002 i sin beskrivning av romer i den svenska militären under Karl XII. (1682-1718) och citerar äldre författare. Han medger dock att de rekryterades som stridande soldater, men de ansågs ändå som främmande fåglar i den svenska armén. Många av dessa soldater påstås ha värvats på Balkan i Valakiet. En dikt från 1800-talet berättar om hur Greve Dracula ledde en transylvanisk armé av ”zigenare”, iklädda fläckiga kohudsuniformer ¹¹. Enligt ett danskt sändebud, verksamt i Wien år 1714, så samlades följande befolkningsgrupper i dessa trupper. ”Valacker, tatarer, turkar, judar, kosacker och polacker”. Med den samtida encyklopedi-författaren Johann Heinrich Zedlers ordval så kunde de ordnas in under kategorin ”Det illa beryktade folket” ¹². En mindre militärisk bild talar beskriver dem ”Klädda i trasor och bar på bylten, ...en riktigt bisarr och grotesk scen” ¹³. Vad Hazells man, Zedler, grundar sina uttalande på, finns det ingen redogörelse för. Styrkande källor som mönstrings- och lönerullor lägger Hazell inte heller fram. Han distanserar sig inte heller från sina källors utsagor. Även för Hazell har en del av de svenska romerna sitt ursprung precis här. Liksom Hazell fortsätter de citerade tyska författarna med, de sedan 1600-talet existerande, skildringarna av ”främmande slödder”. Dessa individer saknar alla de egenskaper som kännetecknas av en god soldat. Det föds en fientlighet mellan, å ena sidan, en etnisk homogen nationalstat, och på samma gång en ”ren” och civiliserad heroisk militär, som disciplinerat upprätthåller grundvärderingarna i Europas och nationens kärna, och å andra sidan, den tidiga moderna periodens multikultisoldater. ”Zigenare” och folkblandningar i den tidiga moderna militären låter de moderna hjältarna från kolonial- och världskrigen skina.

Att närma sig en reell historiebeteckning

Först och främst framställer vi att under 1700-talet var krigsföring en affärsmodell, militären var entreprenörer, som bjöd ut sina legosoldaters tjänster till krigsintresserade länsherrar efter behov. En sådan entreprenör kunde själv vara länsherre som till exempel lantgreve av Hessen-Kassel som erbjöd andra stater truppunderstöd, för att bättra på kassan. Med tanke på en så liten befolkning som Sverige hade och de många och långa ihållande krigen Sverige deltog i under 1700-talet var den svenska militärmodellen med legosoldater ett exempel på detta ¹⁴. Den nödvändiga infrastrukturen i legohären innebar att dåtidens regemente förde med sig en tross bestående av soldatfamiljer och försörjningsenheter.

Sedan mitten av 1700-talet formades den militära organisationen steg för steg till ett förstatligande från att ha varit rent territoriell. Det formades en etnisk sluten här, bestående

av fotfolk från det nedre samhällsskiktet, som inkvarterades i kaserner, och med en adlig ledarstab. Så småningom ersattes trossen av magasin och familjerna kunde inte längre tas med.

Processen med strukturförändringen från den äldre till den nyare organisationsformen varade långt in på 1700-talet. Enligt primära källor, förvaltningshandlingar och kyrkoböcker redogörs många soldaters minoritetstillhörigheten som („natione ein Sigeuner“, „Datternleutnant“, „Heydte“, „aegyptii“) (Ung: ”av zigensk nation”, ”tattarlöjtnant”, ”hedningar”, ”egypter”). En sinti som tjänat som soldat i årtionde kunde som brukligt var, ofta byta både överordnad och politisk sida, liksom vistelseort. Denna mobila tillvaro sträckte sig över både ort och landskapsgränser. I långa fredstider var det nödvändigt att finna andra försörjningsmöjligheter. Man lönearbetade inom bland annat lantbruket och vid byggen, flod- och dammarbete, och liknande.

Man räknar med att antalet sinti-soldater var stort, men med tanke på brister i utvärderingen av källorna, och avsaknaden av anteckningar om etnisk tillhörighet i förvaltningsdokument och kyrkoböcker, kan man räkna med ett stort mörkertal.

På 1630- och 40-talet samlades det till exempel in dopböcker från stationerings-orterna Zabern och Weissenburg i Alsace. Där nämns ingen grupptillhörighet, men namnen på soldatföräldrar och gudföräldrar var typiska för sinti-minoriteten. (Grienerwaldt, La Forêt, La Fortune, Lagrene/Lagranine, La Vallée, La Violette, La Verture, Rosenberg[er]),

Bild: Camp de bohémiens av Sébastien Bourdon (1616-1671)

I rytterregementets kyrkobok från ärkebiskop Karl Lothar von Schönborn från Kurmainz, nämns det tio händelser mellan 1711 och 1738. I soldatfamiljer dyker det upp namn som Lafortune, Lorgii, Reinhard och Rosenberger. Typiskt skrivna sinti-namn ¹⁵. Dop-faddrarna kom ofta ur majoritetsbefolkningens överklass, eller till och med adeln. Detta var ytterligare tecken på att det var ett sinti-dop. Bara för att nämna det i ett fall förekommer notisen ”Cyngerus“, som pekar på minoriteten.

Efter en storbrand 1742 hamnade stadsråden i Arten i konflikt Greve Friedrich Botho von Stollberg, som var kommandant på infanteriregementet. Råden beskyllde tio ”zigenare“ för mordbranden. Greven förklarade att ”Dessa så kallade zigenare inte kan jämföras med det slödder och pack som strövar runt i landet och försörjer sig på att röva och stjäla - Dessa kan visa papper på att de sedan i ungdomen tjänstgjort i militären.”

Eftersom de alla, med ett undantag, var födda i Tyskland och en del var bosatta i regionen, blev det en öppen diskussion om de verkligen kunde räknas som ”zigenare”.

Regementsrullorna kunde inte visa detta, så de tio fick stanna ¹⁶.

Den avgränsade och ”herrelösa” befolkningen förklarades fredlös av en del stater, men att tillhöra militären blev ett skydd från det då verkningslösa men grymma påbuden från statsmakten. För det första var etnicitet i den tidiga moderna historien en bisak. Yrke,

befolkningsgrupp, klass eller religion prioriterades. För det andra så handlade påbuden om det "Herrelösa folket" om "slödder" i allmänhet. "Slöddret" utgjordes av den nedersta delen i den sociala hierarkin. "Zigenare" var en grupp bland andra, som bovar, luffare, "judepack" osv ¹⁷. Försedd med ett pass från militären så räknades man inte hit. När de fredlösa sintifamiljerna reste ensamma utsattes de inte sällan för rån. Något som sällan drabbade militärer och de med ett militäriskt uppträdande som reser i grupp.

Begreppet "före detta zigenare" gjorde det möjligt att lämna en stigmatiserad etnicitetstilhörighet bakom sig. Som sådan sökte, precis som sin far tidigare, Christian Moritz la Garraine - före detta soldat i Kreiskontigent Hessen-Darmstadt - år 1735 tjänsten som landryttare i Nassau-Usingen. Med sina män, höll han landet fritt från olika slags "zigenare" och annat "slödder". Av samma anledning kunde också 1753 Gottfried Adam la Guarraine från Hessen-Darmstadt, efter att bli antagen, få bosätta sig i Wolfskehlen. ¹⁹

Philipp Jacob Lagrave från den katolska delen i Nassau-Siegen i Frankrike var under åtminstone två sekler i slutet av 1600- och i början av 1700-talet ryttarsoldat ²⁰. År 1718 dog hans änka och pastorn som kände till hennes historia skrev in henne som "vagabond" i kyrkboken ²¹. La Graves lämnade efter sig två söner. Jakob och Johannes. Jakob blev som sin far soldat i en katolska enhet och gifte sig med en borgardotter från Siegen ²². Efter att ha betalat en lösen blev han år 1739 upptagen i borgerskapet. Johannes gifte sig med dottern till en betjänt hos fursten och fick borgerliga rättigheter, men inte på det gängse sättet genom magistratet och borgenslösen, utan som en skänk av den nådige fursten och landsherren. Landsherren var Wilhelm IV. Friso, senare arvståhållare i de förenade Nederländska provinserna. Några ytterligare uppgifter visar att åtminstone Johannes rörde sig i högre kretsar. År 1742 fick brodern Jakob en son. Sonen fick de för regionen ovanliga förnamnen Anton och Joseph. Sonen blev präst och förestod i mer än 40 år en stor katolsk församling i Siegerland. Begreppen "zigenare" eller "hedning" förekommer inte någonstans i texterna om dessa La Grave'er. Det blir aldrig grövre än "vagabond". Släktnamnet förekommer i stor regional utsträckning och då enbart bland medlemmar ur sinti-minoriteten, och ofta i samband med namnet Anton.

Den lägsta rangen i den militära hierarkin benämndes som "gemena", vilket också en del sintier var. Men det är anmärkningsvärda är att sintier utöver detta ofta hade speciella funktioner, såsom musketörer, dragoner, cornetter, pipare eller slagverkare. Eller så hade man rentav genom prestationer nått funktioner såsom korpral, fänrik löjtnant, kapten, kaptenslöjtnant och upp till överste. Slagverkare och pipare spelade inte underhållningsmusik i lägren, utan gjorde sin insats som signal och taktangivare, och som motivationshöjare i strid.

Sintiernas inkomster och sociala status låg alltså betydligt över den lägsta nivån av gemena soldater som hade blivit rekryterade med hjälp av alkohol, bedrägeri och våld ²³. De sociala skillnaderna speglades inte bara i den formella hierarkin utan även i det offentliga rummet, och i det stora kontaktnät sintierna förfogade över.

Etsningen "Les Bohémiens" (1629) av Callot - och då särskilt motivet på Frantzwagner sällskapets hemsida - förmedlar en åskådlig bild av de förmodade Lorrainska sintier som påträffas i de nämnda källorna. Män, kvinnor och barn framställs inte som slitna stackare och skepnader, utan som alldagligt representativt klädda. I en av bilderna i Callots serie etsningar - "Tiggarna" - syns inte några "Bohemiens" till.

År 1624 sänds det "ståtligt klädda" sändebudet Hannß Peckenstein von der Prentz med ett budskap till landgreve Joachim Ernst von Brandenburg. Han företräder då Valtin von der

Bild: från Darmstadts slottsmuseum - Anton La Grave, Der "Große Galanto", ca 1725

Lambers "spansk överste" och anförare av 400 "resande zigenare".

År 1675 vistas flera grupper i Pommern under ledning av Johann von Reinhart, en före detta löjtnant från Steinbrechers regemente i Brandenburg. De har fina jaktgevär och vindhundar med sig och rätten till deras vistelse gavs i ett kurfurstligt pass med uppdrag att framföra ett "120 hästar starkt ryttarkopmani" ²⁴.

Den från Lorraine härstammade "zigenaren" Antoine La Grave utmärkte sig under den franska belägringen av staden och citadellet Namur, och utnämndes då till kaptenslöjtnant ²⁵. Antoines söner Anton och Anton Alexander tjänstgjorde i flera år som musketörer och ryttare i Hessen-Kassels, Kurpfalz och Preussen. Släkten La Grave ledde en större grupp lorrainska sintier som uppehöll sig i Mittelrein och Hessen. När Anton La Grave fick tjänst som landlöjtnant - ledare av den territoriala polisen - försökte han inkvartera en del av gruppen där ²⁶.

Liknande inträde i grupperna initierades regelbundet av styrande ledare. När stiftet Bremen och Verden under 1600-talet föll i svenska händer blev Bremen en svensk värvningsort. Sinti-grupper drog sig också dit. Under en patrullering i Kursachsen stoppades en beväpnad ridande grupp under ledning av Christian Rosenberg, som ville ansluta sig till den svenska styrkan i Bremen. Rosenberg presenterade sig som före detta

kaptenslöjtnant såväl som "född zigenare" ²⁷. Några

dagar senare noterades flera

medlemmar av ytterligare en sinti-grupp, som också var på väg mot Bremen ²⁸. Lorrainska sintier kom som anhöriga till militärer till regionen, i nuvarande västra Tyskland. Somliga av "den kända officerssläkten Laurin" ²⁹ (Ursprungligen Laquaraine/la Guarraine respektive Lagarin) men också bärare av namnet Lafore/Laphori (ursprungligen La Forét) stod i början av 1700-talet i förbindelse med varandra i sydsvenska Falkenberg. Likt andra sintier där, som

Bild: Jean Movreau (1690-1762) för Philips Wouwerman (1619-1668), Les Bohémiens

ursprungligen kom från tyskspråkiga områden (Lind, Reiner/Rejnart³⁰, Rosenberg, Werner³¹), kom man i tjänst vid svenska förband utomlands, men även i Sverige. Givetvis var inte sintierna de enda militära invandrarna som kom till Sverige. Deras skäl till att ta sig till Sverige berodde inte på reslust utan var snarare en resursfråga. Det skälet delades med andra soldatfamiljer och människor från andra yrkesgrupper med annan språklig och regional härkomst. Det handlade således om en form av arbetsmigration.

För de följande generationerna blev de genom militära reformer eller nedläggning av regementen tvingade att förflytta sig till andra verksamheter. Nu reste man, som Bosse Lindwall konstaterade, runt som lumpsamlare, hästhandlare och glas- och porslinsförare. På 1800-talet skedde ytterligare en förändring. En inte så liten del av sintierna växlade över till att resa i underhållningsbranschen som lindansare, cirkusarbetare, artister och tivoliägare. De representeras bland annat av släkten Hertzberg, som flyttade från det tyskspråkiga Mellaneuropa till Sverige. Liknande utveckling syns likväl på andra sidan Östersjön som ända ner till Östra Frankrike. Det finns tydliga tecken på att de från den tyskspråkiga delen migrerande sintierna satte en betydande prägel på de svensk-romska gemenskaperna. I ordboken Lavengro³² erfar man att språkbenämningen för svensk romani, på romani, lyder "Svedikko Romani". Adjektivet är uppenbarligen lånat från tyskan. I ordlistan finner man "rakkli" för en icke-resande flicka, respektive den maskulina varianten "rakklo" för en icke-resande pojke.

Det motsvarar fullständigt de uppgifter som publicerades i ett registerutdrag år 1758 i Bensheim i södra Hessen, rörande betecknandet av män och kvinnor tillhörande sintiminoriteten. "Die Rakli - Handlarens fru, ..., denna är ingen zigenare" och "'Der Racklo, som inte är zigenare"³³. Till skillnad från sinti-romani använder man orden för alla pojkar och flickor, inklusive de som tillhör minoriteten, i östeuropeisk romani.

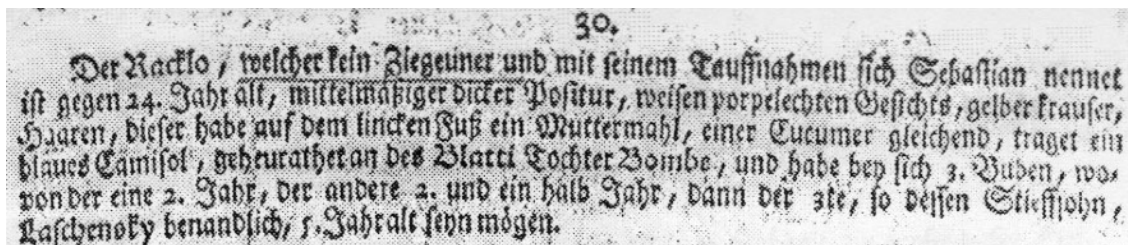

Bild: Registerutdrag från Bensheim år 1758 enligt texten ovan

Resumé

Upprepandet av meningar som beskriver en minoritet som en smutsig bottensats i samhället. Uppfattningen om en minoritet som smög sig in i armén för att likt parasiter utnyttja den, håller efter en blick på primärkällorna inte längre.

Denna ständigt upprepade bilden som stöder de gängse fantasierna om "zigenare", har ingenting att göra med den reella historien.

Samhällssegmentet som armén utgjorde erbjöd sintiera under en lång tid både förvärv och skydd. Till följd av ihållande krig fanns det en stadig efterfrågan på soldater. Då det tidiga moderna samhället var fattigt fanns det också en stabil tillgång på manfolk. Militären erbjöd människor av olika härkomst möjligheter till framgång och en smidig resning ur underklassen. Det var ett forum för kommunikation, Kooperation, och konvergens för alla inblandade parter.

Militären suddade ut de gränser som utgjordes av skillnader i region, språk och social härkomst. Soldaternas tjänstgöringställe varierade, de reste mycket. Militären var distributör av människor i västra, mellersta och norra Europa. Att medlemmar ur sinti-folket genom seklerna rört sig genom de vidsträckta landskapen i Europa och även landade i Sverige ses inte som märkvärdigt. Det var snarare precis som hos andra samtida soldatfamiljer ett känt faktum att man reste mycket. Efter övergången till en fast armé uppstod det svårigheter med tillgång till militärtjänstgöring för sintierna. De behövdes inte mer, förutom i de fria trupperna. Att gå i militärtjänst blev vanskelig, då man blev utnyttjad av landsherrar vars stridsinsatser nu baserades på linjärtaktik. Man räknade med att höga förluster skulle leda till en decimering av fattigdomen. Sintierna fick vända sig till nya förvärvsmöjligheter, och några tog rentav steget från att ingå i en stigmatiserad minoritet till att bli en del av majoritetsbefolkningen.

Ulrich F. Opfermann

Källor

- 1 Ulrich Friedrich Opfermann, „Sey kein Ziegeuner, sondern kayserlicher Cornet“. Sinti im 17. und 18. Jahrhundert. Eine Untersuchung anhand archivalischer Quellen, Berlin 2007, S. 333-335.
- 2 Als „Sinte“, siehe: Johann Erich Biester, Ueber die Zigeuner; besonders im Königreich Preußen, in: Berlinische Monatsschrift, Bd. 21, 1793, S. 108-165, 360-393, hier: S. 364f.
- 3 Adam Heymowsky, Swedish „Trevellers“ and their ancystry, Uppsala 1969, S. 102; Anne Minken, Taterne I Norden før 1850. Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller, Tromsø 2009, S. 141, 227.
- 4 Wim Willems, Außenbilder von Sinti und Roma in der frühen Zigeunerforschung, in: Jacqueline Giere, Die gesellschaftliche Konstruktion des Zigeuners. Zur Genese eines Vorurteils (Wissenschaftliche Reihe des Fritz Bauer Instituts, Bd. 2), Frankfurt (Main)/New York 1996, S. 87-108, hier: S. 102.
- 5 Siehe: François de Vaux de Foletier, Les Tsiganes dans l'ancienne France, Paris 1961 ; ders., Mille ans d'histoire des Tsiganes, Paris 1970; ders., Histoire des Tsiganes en Alsace, in: Saisons d'Alsace, NF 23 (1979), Nr. 67, S. 10-20.
- 6 Fricke, passim; Opfermann, passim und Übersicht 379-385.
- 7 Herbert Langer, Kulturgeschichte des 30jährigen Krieges, Stuttgart 1978, S. 97.
- 8 Ernst Schubert, Mobilität ohne Chance. Die Ausgrenzung des fahrenden Volkes, in: Winfried Schulze (Hrsg.), Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität, München 1988, S. 113-164, Mobilität, S. 133 f.
- 9 Bernhard R. Kroener, „... und ist der jammer nit zu beschreiben“. Geschlechterbeziehungen und Überlebensstrategien in der Lagergesellschaft des Dreißigjährigen Krieges, in: Hagemann, Karen/Ralf Pröve (Hrsg.), Landsknechte, Soldatenfrauen und Nationalkrieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel, Frankfurt (Main)/New York 1998, S. 279-296, S. 290; vgl. auch mit: Stefan Kroll, S. 289. Dazu mit entgegengesetzter Ausdeutung: Edward J. Sullivan, Jacques Callot's Les Bohémiens, in: The Art Bulletin, Bd. 59, H. 2, 1977, S. 217-221.

- 10 Matthias Asche, Krieg und Militär in der Frühen Neuzeit. Einleitende Beobachtungen zum Verhältnis von horizontaler und vertikaler Mobilität in der kriegsgeprägten Gesellschaft Alteuropas im 17. Jahrhundert, in: ders./Michael Hartmann/Ulrike Ludwig/Anton Schindling (Hrsg.), Krieg, Militär und Migration in der Frühen Neuzeit, Berlin 2008, S. 11-36, hier: S. 25f.
- 11 Bo Hazell, Resandefolket. Från tattare till traveller, Stockholm 2002, S. 58f.
- 12 Johann Heinrich Zedler, Universal-Lexicon, 63 Bände, Halle/Leipzig 1732-1750, hier: Bd. 23, Sp. 901-903, Lemma „natio infamata“.
- 13 Hazell, S. 58f.
- 14 Minken, S. 286.
- 15 Katholisches Kirchenbuch Schönbornsches Regiment des Oberrheinischen Kreises in Fulda, 25. 6. 1711, 28. 12. 1711, 31. 12. 1711, 4. 5. 1712, 3. 2. 1713, 13. 7. 1713, 7. 7. 1722, 15. 3. 1735, 11. 2. 1738, 20. 4. 1738.
- 16 Kroll, S. 292f.
- 17 Siehe: Betretungs-/Duldungsverbote gegen unerwünschte Fremde, 16. bis 18. Jh., in: Opfermann, S. 358. 30 von insgesamt 222 festgestellten Verboten richteten sich ausschließlich gegen „Zigeuner“, 85 nannten sie nicht.
- 18 Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden, Abt. 131, Nr. XIV a, 31, Nassau-Usingen, Supplik von Christian Moritz Lagaraine an Regierung, 8. 2. 1735.
- 19 Wittgensteiner Archiv, Schloss Bad Laasphe, Z 42, Wittgenstein-Hohenstein, Supplik Gottfried Adam la Guarrine, undat. (August 1753).
- 20 Katholisches Kirchenbuch Irmgarteichen, 2. Sonntag nach Ostern, 1708.
- 21 Ebenda, 14. 3. 1718.
- 22 Diese und die folgenden Angaben: Katholisches Kirchenbuch Siegen, 15. 3. 1736, Stadtarchiv Siegen, Bürgerbuch, 21. 2. 1739, Stadtrechnung für 1738/39, S. 12; ebenda, 18. 7. 1744; katholisches Kirchenbuch Wetzlar, 20. 10. 1752; katholisches Kirchenbuch Siegen, 26. 2. 1742.
- 23 Fricke, passim, insbesondere S. 20ff.; Opfermann, passim, insbesondere Übersicht 10: Sinti im Militär- und Policeydienst, 17. und 18. Jh., S. ...
- 24 W. von Boetticher, Zigeuner in Bautzen und Umgegend, in: Bautzener Geschichtshefte, Bd. 3, H. 1, (1925), S. 31-35, hier: S. 34.
- 25 Diese und die folgenden Angaben: Zuverlässige und actenmäßige Nachricht von dem famosen Ziegeuner Antoine La Grave ...dem noch beigefügt wahrhaftte Relation sowohl von Frantz Leimbürger, vulgo Netely als auch Georg Daniel Kleinen, vulgo Speck-Daniel ..., Gießen 1733; Staatsarchiv Würzburg, MPA, Nr. 1403, Kurmainz, Regierung Hessen-Darmstadt in Gießen an Regierung Kurmainz, Vernehmungprotokoll, 4. 2. 1726..
- 26 Ebenda, MPA, Nr. 1403; MPA, Nr. 1915; Johann Benjamin Weissenbruch, Ausführliche Relation von der famosen Ziegeuner-, Diebs-, Mord-und Rauber-Bande ..., Frankfurt (Main)/Leipzig o. J. (1727),
- 27 Karl von Weber, Zigeuner in Sachsen. 1488-1792, in: Aus vier Jahrhunderten, Mitteilungen aus dem Hauptstaatssarchiv zu Dresden, NF, Bd. 2, Leipzig 1861, S. 282-302, hier: S. 289; Kroll, S. 291.
- 28 Ebenda.
- 29 So der Archivar und Genealoge Niclas Rosenbalck, siehe: Anbytarforum - Forskning im resande och tidigt invandrade romer → Resandesläktnamn A-Ö → Laurin → Äldre inlägg (arkiv) till 30 oktober, 2008, <https://forum.genealogi.se/index.php?topic=129065.0>.
- 30 Reinhardt ist der Name einer bedeutenden Sinti-Gruppe. Er wird von Vaux de Foletier mit dem Namen der lothringischen Führungsgruppe der La Grave in Verbindung gebracht, die im deutschsprachigen Raum einen Namenswechsel vorgenommen habe: Vaux de Foletier, Les Tsiganes, S. 210.
- 31 Siehe z. B. Ludwig Werner, der „vier Jahre lang in schwedischen Diensten in Stralsund“ gestanden habe, nach: Rheinheimer (1996); S. 354.
- 32 https://docs.wixstatic.com/ugd/994e00_482be5bf3e3d445ab0fd812a500d3ce3.pdf.
- 33 Actenmäßige Beschreibung der in churmayntz., trier., pfälztz., heßis. und schwäbischen Landen herumvagirendt. in Manns- und Weibslauth bestehend und sich täglich vermehrenden Ziegeunerbande, ..., Bensheim 1758, S. 6 f., 9.

Vad är romanispråket?

Ett minoritetsspråk eller ett fängelsespråk?

På sidorna 4-5 skriver jag om när jag besökte fängelsemuseet i Gävle i början av september. Där möttes jag av en monter som innehöll fraser på svensk romani, fast på montern stod det att fraserna var på "fängelsespråket". Det är inte första gången romani antas vara "kåk-slang" eller "fängelsespråk". Varför är det så?

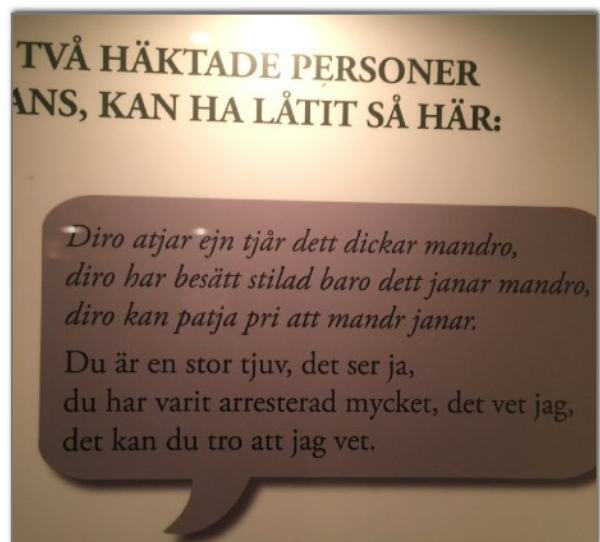
Historiskt sett har en många personer ur vår folkgrupp i olika perioder och av olika anledningar hamnat på anstalter. Då jag väger in hur deras miljöer historiskt sett varit (se sid 4-5) är det inte svårt att förstå att det ur romani lånats sipprat in ord i "fängelsespråket" och att ord ur "fängelsespråket" tagits upp i romanin. Alla språk utbyter influenser från andra språk man har kontakt med. Däremot betyder det inte att romani är ett "fängelsespråk".

Varifrån kommer då fängelsemuseets texter? Jo, de kommer från livstidsfånge Djos Per Andersson, även känd som Dal-Pelle, som föddes år 1814 och avrättades år 1849. Via nätet fick jag reda på att tillhörde majoritetsbefolkningen. Hans far var riksdagsman, själv var han förbrytare. Till saken hör att jag inte sett hans material själv utan utgår från Allan Etzler (1944), som uppger att Djos år 1847 uppger ca 275 ord och fraser på ett hemligt språk som han kallar romani. Detta var 2 år före hans avrättning och i en period han förefaller ha vilja "lättat sitt hjärta". Av Djos material har fängelsemuseet tagit fraser som man då kallar "fängelsespråket", men själv kallar han det för romani. Vilket är då vilket och vad är vad?

Under den period som Djos levde, såväl i frihet som innanför fängelsets murar, var en mycket turbulent period för våra anfäder och anmöder.

År 1822 förbjöds tillverkare av porslin-, glas- och järnvaror att utfärda resepass. I det förra numret av Drabbrikan framgår att resepass var en nödvändighet för att resa runt i landet. Passlöshet straffades med fängelse och under den period Djos levde var en mycket stor del av våra anfäder och anmöder fängslade för passlöshet. Samtidigt hade man nyss förlorat 1/3 av landet till Ryssarna, alltså Finland och under en 50-årsperiod fördubblades befolkningen. Därav är det inte svårt att föreställa sig att Djos kom i kontakt och även levt tillsammans med romani-talande resande och lärt sig språket i någon utsträckning.

Hur det än är med saken så innehåller museets texter några fraser med rubriken - "Ett samtal mellan två häktade personer som satt tillsammans, kan ha låtit så här:

Texten är intressant i flera avseenden. Ordföljden är densamma som i det svenska språket och idag talar många resande romani på detta sätt, men om man talade så när Djos levde är inte helt säkert. Liksom jag själv har många av oss hört

gamla resande tala en "djupare" form av romani som inte hörs längre. Djos fraser bygger på en mix av svensk grammatik, några få svenska ord och resten romani-ord. I museets exempel från Djos finns inga rotväliska ord, ej heller några andra slangord och de romani-ord som finns med har inte "slang-karaktär".

Att använda ett romani-vokabulär med en annan grammatik är inget unikt fenomen i Sverige. I Storbritannien och USA talas romani med en engelsk bas och kallas då Anglo-romani. Den finske lingvisten Kimmo Granqvist är verksam vid Södertörns högskola i Stockholm och leder där Romani Studies. I boken "De finska romernas historia från svenska tiden till 2000-talet" (2015) beskriver han samma fenomen i finsk romani. Granqvist beskriver ingående hur Finlands romani-talande population successivt har ersatt sin romani-grammatik med finsk grammatik, men har behållit en stor del av ordförrådet. Granqvist beskriver hur äldre personer kan tala en "högre" form, med en mer intakt romani-grammatik. Framförallt yngre personer talar en, vad Granqvist kallar, "lägre" form som han benämner Fenno-romani. Det intressanta är att det har skett under en period då man också har kunnat följa utvecklingen, vilket man inte kan här i Sverige. Han jämför Fenno-romani med Anglo-romani och Scando-romani, som ska innefatta såväl Svensk som Norsk romani. Således förefaller det som att romani-talande folk i olika länder har lättare att behålla ordförrådet än grammatiken.

När jag tittar på "fängelsespråket" från Gävle så kan jag konstatera att denna "lägre" form av romani tydligt existerade redan vid 1800-talets mitt. Trots det inte finns så mycket källor rörande romani före Djos nedtecknade fraser så kan jag i vart fall konstatera att fraserna inte är något "fängelsespråk" utan förmodligen vad Granqvist skulle kalla, en "lägre" form av svensk romani.

Intressant är att en som inte är resande talar en del av språket.

Av de få fraser och ord som framgår så återfinns jag ord som *stila* (ta fast, fånga, arrestera), som är roten till *stillopa* (fängelse). Ett ord som Djos för övrigt använder. Ordet har kommit ut i "kåkslang" och då fått formen *stillot*, vilket är en "lägre" form av det "djupa" romaniordet *stillopa*.

I frasen "*Har diro bäscht pri pagen eller vavfritt stilopa?*" återges ordet *pagg*, som både betyder *straff* och *fästning*, vilket sannolikt beror på att fästning var ett mycket hårt straff i gamla dagar.

Den egentliga enda frasen som röjer att Djos inte är någon född romani-talare är att han varken använder romani-ordet för spöstraff - *ranjer* - eller många/mycket - *butt* - utan säger istället *stråter* (häktningar) och *baroa* (stora) i frasen - "Har diro lett stråter baroa vålter". Frasen översätts - "Har du fått spö många gånger?" vilket borde vara - "Har diro lett **ranjer butt** vålter?" Det är för mig otänkbart att en naturlig romani-talare varken skulle känna till ordet för ett samtida fruktat straff eller en så grundläggande ord som mycket/många.

De få fraserna som återges på fängelsemuseet i Gävle speglar till synes en "lägre" form av svensk romani, som förmodligen utvecklades just under denna period och i en den kontext Djos levde, då en mycket stor del av landets resande var fängslade. Och det var förmodligen i en cell med några resande som var den miljö Djos Per Andersson lärde sig en del romani. Hur det än är med den saken så är fraserna inte ett "fängelsespråk" utan romani som använts av en livstidsfånge ur majoritetsbefolkningen.

/ Jon Pettersson

Frantzwagner Sällskapet

Om oss

Vi stiftades 2013 i Helsingborg av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige via Danmark och Skåne under slutet på 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att vi resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att åtnjuta våra språkliga och kulturella rättigheter. Rättigheter som vi har genom Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org

Bild: foto av monter med "fängelsespråk" på fängelsemuseet i Gävle.

Följ oss på Facebook! - [Facebook.com/frantzwagnerkettanepa](https://www.facebook.com/frantzwagnerkettanepa)

Vi är en öppen organisation och vi har två former av medlemskap. Som ordinarie medlem innehar man rösträtt och är samtidigt förpliktad att delta i organisationens verksamhet aktivt, i enlighet med våra stadgar. Ansökan om ordinarie medlemskap skickas till info@frantzwagner.org tillsammans med referenser samt en förklaring i på vilket sätt man kan verka inom organisationens verksamhet. Styrelsen behandlar ansökan och beslutar ensam om vem som antas såsom ordinarie medlem. För ordinarie medlem erfordras personuppgifter samt e-postadress. Uppgifterna behandlas enligt PUL. Medlemsavgift för ordinarie medlem är 100 kr per person och år. BG: 278-9972

Som stödmedlem saknar man förpliktelser att delta inom organisationens verksamhet, såväl som rösträtt. Ett stödmedlemskap kostar 100 kr per person, eller 200 kr per familj, och år. För stödmedlem behövs endast namn och e-postadress, för utskick per e-post. BG: 278-9972